

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ І.О. БАНДУРКИ «ДІТИ, СІМ'Я, ЗЛОЧИННІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ: ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ»

ЛЕВЧЕНКО Катерина Борисівна - доктор юридичних наук, професор, президент Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда - Україна», член робочої групи по розробці Національної стратегії у сфері прав людини

Після буремних подій 2014 року, в основі яких лежала протидія системним порушенням прав людини, тема прав людини та прав дитини, зокрема, має дуже важливе теоретичне та практичне значення. Тож монографія І.О.Бандурки «Діти, сім'я, злочинність неповнолітніх: взаємозалежність» є актуальним та сучасним дослідженням, корисним як для науковців, так і практиків.

Відповідно до Указу Президента України П.О.Порошенка [1] восени 2014 року в Україні розроблено проект Національної стратегії у сфері прав людини. Як зазначається в документі, Стратегія розробляється з метою вдосконалення правових та організаційних засад у сфері прав людини, створення дієвого механізму всебічного забезпечення в Україні прав і свобод людини і громадянина. Це є комплексний документ, який стосується забезпечення з боку держави умов дотримання, недопущення порушення та захисту прав людини.

Окремим розділом в Стратегії виділені права дітей. І це дуже важливо. Бо маленькі громадяни України стикаються з чисельними проявами порушення їх прав. Основними серед них є: неврахування думки дитини; нехтування інтересами дитини під час конфліктів між батьками або невиконання законних обов'язків стосовно дитини (несплата аліментів, викрадення дітей тощо); насильство щодо дитини (як в сім'ї, так і поза нею); порушення права дитини на охорону здоров'я та освіту та інші.

Як і в будь-якій іншій країні, більшість оцінок щодо порушення прав дитини в Україні, існує з позиції фахівців, які є дорослими. На жаль, думки самих дітей щодо порушення їх прав рідко враховуються при висвітленні цієї проблематики. Але й самі діти можуть оцінити стан дотримання чи порушення власних прав. Соціологічні опитування дітей щодо стану дотримання їх прав та безпосередня інформація від них, отримана на «гарячих лініях», дають уяву про те, що самі діти думають про права дитини. Так, за даними соціологічних досліджень, 56% дітей вважає, що порушується право на захист від жорстокості, знущання, брутального поведіння. 54% вказали про порушення права на повноцінне харчування. Основними порушниками діти вважають батьків. 48% засвідчили порушення права дітей на любов та піклування з боку батьків. Особливо гостро це відчують діти 10–13 років (52,6%) [2].

Висновки щодо основних порушень прав дітей підтверджуються і аналізом звернень дітей на Національну дитячу «гарячу лінію». Здебільшого діти телефонують з наступними питаннями: самотність або інші страхи (25,7%), стосунки з однолітками та в родині (22,2%), статеве виховання та проблеми ВІЛ/СНІД (18,4%), загальна інформація про права дітей, правосуддя щодо дітей (12,7%), жорстоке поведіння з дітьми (5,1%), проблеми в школі, у т. ч. Булінг (переслідування, насильство з боку однолітків) (6,7%), пробле-

ми залежностей (4,8%), безпритульність та дискримінація (2,2%), наслідки політичної нестабільності (2,2%)[3, с. 4].

Створення доброзичливого середовища для виховання та навчання дитини, а також системний, ефективний захист та забезпечення прав та інтересів дитини – ось так сформульована мета діяльності у цій сфері в проекті Національної стратегії у сфері прав людини. Очікувані результати: створення умови для самовираження, розвитку та участі дитини у прийнятті рішень; попереджається соціальне сирітство; створено умови для розвитку і виховання дітей в сім'ях або в умовах, максимально наближених до сімейних, реформування та поступова ліквідація інтернатних закладів; впроваджуються послуги, дружні до дитини, насамперед медичні, соціальні, юридичні; впроваджено ефективну систему правосуддя щодо неповнолітніх з урахуванням міжнародних стандартів та найкращих практик; забезпечена ефективна реалізація заходів, спрямованих на ресоціалізацію та реабілітацію неповнолітніх засуджених і колишніх ув'язнених; подолано дитячу проституцію та інші форми сексуальної експлуатації, всі форми насильства.

Добре відомо, що будь-які плани державних перетворень або розвитку мають мати під собою науково-теоретичне підґрунтя. Так само і Стратегія, завдання та бажані результати якої є амбіційними.

Але проблем у сфері захисту дітей набагато більше. Їх багатогранність та різноманітність виявів, а також взаємозв'язок із сімейними відносинами висвітлює в своїй монографії «Діти, сім'я, злочинність неповнолітніх: взаємозалежність» Ірина Олександрівна Бандурка [4]. У монографії досліджуються актуальні проблеми захисту прав і свобод дитини, зокрема, створення умов для її повноцінного розвитку, виховання, матеріального забезпечення, збереження дитини від негативного впливу, захист від посягань на її недоторканість, честь, здоров'я та життя.

Увага термінологічним розходженням та проблемам приділяється вже від початку книги. Поняття «дитина», «малолітня»,

«неповнолітня», «особа, яка не досягла 18 років» використовуються в різних галузях права із різними значеннями, що аналізується в першому розділі (підрозділи «Основні положення правового статусу дитини» та «Поняття дитини в українському праві (поняття і зміст терміну «дитина», с. 6-19)).

Погляд на проблеми дітей через призму відповідальності за дотримання їх прав родини, а не лише держави – важлива концептуальна засада, на основі якої розгортається логіка наукового дослідження. Цьому присвячені перший та другий розділи книги – «Правовий статус дитини в Україні» (с. 4-43) та «Сім'я та дитина: взаємозв'язок і взаємозалежність» (с. 44-151).

На сьогодні сирітство є соціальною проблемою, адже переважна кількість дітей, які опинились без батьківської опіки, мають живих батьків. В Україні залишається можливість для батьків відмовитися від дитини, передати її на виховання в інтернат. Понад дві третини українських дітей-сиріт, які досягли повноліття, не має житла.

«Взаємозв'язок і взаємозалежність дитини, сім'ї і суспільства буде забезпечувати розвиток дитини, якщо він носить позитивний, постійний і системний характер і, навпаки, при порушенні, розриві такого зв'язку і взаємозалежності, дитина опиняється наодинці з проблемами суспільного життя і від того страждає не тільки дитина, сім'я, але й суспільство в цілому» [3, с.4].

«Чим нижча в регіоні народжуваність – тим більше в ньому сиріт, вищий рівень алкоголізму і т.д.» [3, с.29], - підводить підсумок Ірина Бандурка.

Правомірність авторського твердження про те, що саме порушення прав дітей в родині, неспроможність дотримувати та захищати їх, байдужість до порушення дитячих прав тих державних службовців, які мають захищати їх стають причинами появи схильності до протиправних діянь з боку неповнолітніх, є суттєвим чинником злочинності неповнолітніх, підтверджується практичною діяльністю організацій та установ, які сприяють захисту прав дітей.

Важливо, що окрема увага в монографії приділяється кримінально-правовій характеристиці насильства в сім'ї, (с. 152-169), аналізу системи захисту дітей від жорстокого поводження та попередження насильства в сім'ї (с. 170-204). Автор аналізує повноваження та функції уповноважених органів влади, нормативно-правові акти, вводить в науковий обіг нові документи – звіти органів влади, інформацію про перевірки, які показують недоліки в захисті прав дітей.

Безкінечне реформування та незавершеність перерозподілу функцій щодо захисту прав дітей на центральному та місцевому рівнях вдарила і по цій сфері, що породило нові проблеми та виклики, а також потребу в активізації діяльності державних органів та вдосконалення національної політики щодо охорони дитинства. Водночас такої діяльності не вистачає систематичності, ефективної координації, адекватного кадрового та методичного забезпечення.

Не маючи можливості зробити оцінку кожного підрозділу монографії, згадаємо три, які стосуються найбільш вразливої категорії дітей – «Діти з особливими потребами, діти-інваліди» (с. 113-135), «Діти з особливими потребами, які не є інвалідами» (с. 135- 146), «Інклюзивна освіта дітей з особливими потребами» (с.146-151). З десяти мільйонів дітей, що проживають в Україні, майже мільйон – це діти з особливими потребами або діти –інваліди. І тому не можна не погодитися з автором, яка приділяє цій категорії дітей особливу увагу.

Сучасність та прогресивність методології дослідження виявляється, зокрема, в тому, що І.О.Бандурка підтримує соціальний, а не медико-правовий погляд на питання дітей з особливими потребами, який розглядає ваду здоров'я як соціальну проблему, а не як характеристику особистості. «Така модель спрямована на зміни в суспільстві таким чином, щоб воно забезпечувало рівну участь своїх громадян у здійсненні своїх прав і надавало їм таку можливість» [5].

Після здійсненого аналізу, автор робить висновок, що пасивна державна політика в цій сфері, яка формується на основі пенсій, пільг, компенсацій тощо не може бути ефективною [5, с. 123]. Але політика здебільшого залишається саме такою. Зміни мають починатися зі зміни ставлення суспільства до дітей-інвалідів, формування підходу до них як рівноправних членів суспільства [5, с.124]. «Безбар'єрне середовище» - поняття, більш ніж архітектурно-будівельне. Бар'єри мають бути зруйновані і в законодавчому забезпеченні, і в громадській свідомості.

Поки ж спостерігаються вияви серйозного нерозуміння в суспільстві поняття та принципу прав дитини, що виливається в численних фактах порушень, застосуванні тілесних покарань, насильства, неприйнятті розвитку механізмів їх захисту, зокрема ювенальної юстиції тощо.

Жодна книга не може відповісти на всі питання захисту прав дітей, які існують в суспільстві, але має наближати читачів до їх комплексного сприйняття. Так, книга І.О.Бандурки «Діти, сім'я, злочинність неповнолітніх: взаємозалежність» без сумніву розкриває широкий спектр проблем. І що важливо, що вона спонукає до роздумів та подальших досліджень у цій сфері.

Починати боротьбу із дитячою злочинністю з посилення захисту прав дітей у країні, а не із посилення відповідальності та покарань за скоєні протиправні дії – ось висновок, до якого дуже правомірно підводить нас дослідниця усією логікою монографії.

Книга є цікавою та корисною для науковців- фахівців у різних галузях права та соціальної роботи, для державних службовців - працівників служб у справах дітей, управлінь соціального захисту населення, управлінь сім'ї та молоді, для представників громадських та міжнародних організацій, які працюють в інтересах дітей, для широкого кола фахівців. Її потрібно прочитати всім, хто працює з дітьми. А Ірині Олександрівні варто побажати подальших наукових пошуків та стійкої громадянської правозахисної позиції і в майбутньому!

Література

1. Указ Президента України - № 811/2014 від 15.10.2014 р. Про розроблення Національної стратегії у сфері прав людини. – Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/811/2014>
2. Аналітична довідка за результатами опитування дітей віком 10-17 років у межах проекту «Права дітей в Україні: реалії та виклики після 20 років незалежності». [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/24361.html>
3. Права дітей в Україні: як держава захищає та дотримується їх. За результатами моніторингу скарг, що надходять на Національну дитячу «гарячу» лінію. – За заг. редакцією доктора юрид. наук, проф. Бандурки О.М. та доктора юрид. наук, проф. Левченко К.Б. – Київ, 2014 р.
4. Бандурка І.О. Діти, сім'я, злочинність неповнолітніх: взаємозалежність. Монографія – Харків. – Золота миля. -2014 р. – 280 с.
5. Колупаєва А.А. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання: наук.-метод. Посібник: Електронний ресурс. Режим доступу: <http://balakliya-grmpk.edu.kh.ua/Files/downloads/>